

15.07.2018

Усатенко П.

«Український Гірш» на старті, або Навіщо вітчизняним науковцям власний індекс наукового цитування

У червні цього року Міністерство освіти і науки анонсувало створення в Україні власного відкритого індексу наукового цитування (Open Ukrainian Citation Index) (DT.UA).

Запуск «українського Гірша» викликав великий резонанс і чимало запитань у науковій спільноті. Ми попросили відповісти на них ініціатора впровадження проекту в Україні генерального директора директорату науки МОН України Д. Чеберкуса.

– Пане Дмитре, нещодавно з'явилася інформація про те, що МОН збирається створити Open Ukrainian Citation Index. Що це за проект і як з'явилася його ідея?

– Почну з ідеї. У січні цього року в МОН затвердили новий Порядок формування Переліку наукових фахових видань України. Його розробив Науковий комітет спільно з Департаментом атестації кадрів МОН. Цей порядок передбачає поділ видань на три категорії. Для середньої категорії «Б», до якої очікувано протягом двох років увійде найбільше видань, однією з умов є обов'язкове присвоєння кожному опублікованому матеріалу міжнародного цифрового ідентифікатора Digital Object Identifier (DOI). Він використовується провідними науковими видавцями для постійної ідентифікації документа та посилання на нього. Нині система DOI для наукової комунікації виконує, по суті, роль «маяка», який вказує вченим шлях до потрібної інформації в Інтернеті.

Для того щоб отримати DOI, видавці мають звернутися до однієї з офіційних реєстраційних агенцій, повний перелік яких доступний на веб-сайті DOI. Саме для видавців наукових журналів створено реєстраційну агенцію Crossref, послугами якої користується вже низка українських видавництв.

Зазначу, що організація, яка підтримує систему DOI, є неприбутковою, однак реєстраційні агенції збирають від видавців кошти, щоб покрити видатки на підтримку своєї інфраструктури. Так, вартість щорічного членського внеску в Crossref для невеликих видавництв становить 275 доларів. Багато провідних установ України вже протягом кількох років співпрацюють з Crossref, і повний перелік цих установ доступний на веб-сторінці агенції.

І отут (увага!) питання: якщо провідні українські наукові установи вже співпрацюють з Crossref, а у зв'язку з ухваленим новим порядком таких, найімовірніше, дедалі більшатиме, то чому б нам не скористатися всіма можливостями, що пропонує своїм учасникам Crossref?

Агенція пропонує клієнтам узяти участь у різних цікавих програмах, однак нас насамперед зацікавила програма Cited-by. Вона дозволяє видавцям довідатись і підрахувати посилання між різними науковими документами з

DOI, а також підтримати Initiative for Open Citations – проект, що робить дані про цитування структурованими і відкритими для всіх. Саме його ми використаємо як основу для створення власного індексу.

– Як саме пов'язані участь у програмі Cited-by, проекті Initiative for Open Citations і створення українського індексу цитування?

– Науковцям, видавцям, бібліотекарям корисно володіти не тільки сучасними інструментами для пошуку публікацій, а й знати, хто цитував ту чи іншу наукову роботу. Програма Cited-by є безплатною і дає змогу учасникам отримати перелік публікацій, які посилаються на конкретну цільову публікацію. Для цього видавці повинні надсилати в Crossref не лише метадані публікацій свого журналу, а й списки використаної літератури до статей, що опубліковані в цьому журналі, і вказувати, за можливості, актуальні DOI біля кожної позиції цього списку. Система Crossref автоматично встановить зв'язки між елементами, і видавці отримуватимуть дані щодо цитування статей своїх видань та відобразатимуть цю інформацію на веб-сайті видання.

Тривалий час дані щодо наукових цитувань перебували «під захистом» непослідовних ліцензій, але торік потужну підтримку дістала Initiative for Open Citations – співпраця між науковими видавництвами, дослідниками та іншими зацікавленими сторонами для поширення необмеженого доступу до даних про цитування в науковій літературі. Ініціативу підтримали такі відомі академічні видавці, як Cambridge University Press, Royal Society of Chemistry, SAGE Publishing, Springer Nature, Taylor & Francis, Wiley та багато інших. В Україні наразі тільки чотири установи підтримали Initiative for Open Citations: Національний банк України, Національний університет «Львівська політехніка», Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького і Чорноморський національний університет імені Петра Могили. Але я вірю, що їх кількість стрімко зростатиме.

Українські установи, що беруть участь у програмі Cited-by, можуть легко підтримати Initiative for Open Citations і відкрити всі свої метадані, які вони надсилають у Crossref, – або встановивши відповідний елемент метаданих, або просто звернувшись до служби підтримки Crossref. За кілька днів після відкриття ці дані можна буде отримати через API REST Crossref. Також відкриті метадані повинні стати доступними в Open Citations Corpus – базі даних, яку спеціально створено для розміщення та збереження даних наукових цитувань. На початку вересня в Болоньї відбудеться перший Workshop on Open Citations, де ми сподіваємося отримати більше інформації щодо майбутнього Open Citations Corpus і, звичайно, МОН планує спостерігати за цим заходом.

– Тобто ви плануєте використати відкриті дані Crossref, які буде отримано, зокрема, й від українських видавців, як базу для розгортання власного національного проекту?

– Саме так. Підтримка подібних систем потребує постійної роботи багатьох фахівців, які повинні оперативно вносити тисячі метаданих наукових публікацій. Наша ж ідея полягає в тому, щоб цю роботу виконували

самі українські видавці, адже, мабуть, ніхто якісніше й швидше за видавця не зможе подати метадані його видання.

Також для міністерства дуже важливим є той факт, що скористатися цими відкритими метаданими зможуть не лише розробники в Україні, а й творці міжнародних академічних проєктів. Так, дані Crossref уже успішно використовуються в таких популярних наукових системах, як Dimensions, Lens.org, Ifindr, що має сприяти збільшенню читацької аудиторії наших наукових журналів. Ми щиро вважали, що часи, коли українські науковці боялися DOI та ORCID, давно минули, однак нерозуміння, яке спіткало цей проєкт, підказує нам, що попереду ще багато роботи для поліпшення інформаційної грамотності деяких наших науковців.

Хочу наголосити, що створення Open Ukrainian Citation Index не має на меті запровадити якийсь новий міфічний наукометричний показник. Слово «index» тут слід розуміти у значенні «показчик», «база даних». Науковці, які користуються подібними реферативними продуктами (наприклад Science Citation Index Expanded), чудово розуміють цю різницю. 21 червня стартував уже другий конкурс МОН із передплати доступу до Scopus та Web of Science, тож сподіваємося що з року в рік у нас більшатиме науковців, які розуміють такі базові речі.

– Ви згадали про ORCID – міжнародний проєкт з ідентифікації вчених. Український індекс цитування використовуватиме і його дані?

– Так. Попередній аналіз подібних проєктів показав, що рано чи пізно, але перед ними постане проблема правильної ідентифікації авторів у системі. Щоб розв'язати її, ми плануємо використати ORCID – стабільний цифровий ідентифікатор ученого, що дає змогу пов'язати ID вченого з інформацією про його професійну діяльність. Ідентифікатори ORCID дуже важливі і для інших амбітних проєктів МОН, запуск яких ми анонсуємо незабаром, тому ми просимо наших науковців своєчасно оновлювати інформацію у своїх профілях, а видавці українських наукових журналів повинні дбати про вказування ORCID авторів у метаданих. У процесі надсилання рукопису більшість провідних наукових журналів світу запитує в авторів про ORCID, тож наші редакції також повинні якнайшвидше перейняти цю практику.

– Повернімося до Open Ukrainian Citation Index. Судячи з ваших слів, він базуватиметься все ж таки на міжнародній платформі, де буде зібрано цитування з багатьох країн. Як звідти виокремити конкретно український сегмент цитування?

– Звісно, проєкт урахуватиме не тільки метадані українських видань. Щоб виокремити український сегмент, ми створимо окреме програмне забезпечення та інтерфейс, де будуть спеціальні пошукові фільтри, корисні насамперед українським користувачам. Це, зокрема, швидкий перегляд публікацій з журналів, що належать до Переліку наукових фахових видань України. Зверніть увагу, що в новому порядку значно зросли вимоги до рецензування рукописів. Тому ми хочемо реалізувати в Open Ukrainian Citation Index фільтр, який дозволяв би приховувати метадані журналів, які було вилучено з переліку, зокрема, за порушення академічної доброчесності.

Також вважаю, що новий інструмент дозволить успішніше боротися з неетичною практикою надмірного самоцитування, чим зараз зловживають користувачі деяких альтернативних ресурсів, не захищених перед такими маніпуляціями. Користувачі Open Ukrainian Citation Index зможуть перевірити, звідки надходять цитування до конкретного документа, а в разі виявлення «дивної поведінки» – порушити питання щодо якості рецензування та допустимості перебування журналу в переліку фахових. Таким чином сподіваємося, що нова база стане ще й інструментом громадського контролю наукової доброчесності.

– У презентації Open Ukrainian Citation Index ви наголосили, що цей проект потрібен передусім для оцінки публікаційної активності представників соціогуманітарних наук. Поясніть, будь ласка.

– Річ у тому, що деякі галузі соціогуманітарних наук, такі як, наприклад, право, лінгвістика, літературознавство, соціологія, державне управління, політологія часто мають певну національну спрямованість, і результати таких досліджень, отримані в одній країні, не обов'язково будуть корисними й цікавими для дослідників з інших країн. Тому деяким вітчизняним соціогуманітарним журналам об'єктивно буде важко потрапити до комерційних баз даних через політику відбору контенту, а не через низький рівень опублікованих статей. Оскільки такої специфіки не мають природничі журнали, ми зробили в презентації акцент саме на соціогуманітарних науках, бо українські видання із цих дисциплін значно менше представлені в реферативних базах. Майбутній проект, звісно, індексуватиме й метадані українських природничих журналів, а це аж ніяк не означає, що вітчизняні соціогуманітарні видання повинні перестати прагнути бути представленими в Scopus і WoS.

– Що потрібно для успішного запуску проекту і чи складно буде його реалізувати? Чи достатньо працівників редакцій українських журналів, щоб упоратися з додатковою роботою?

– Загалом проект має два важливі складники: назвімо їх «технічна» та «ідеологічна». Пер ший потребує проектування бази даних, написання скрипта, що витягуватиме дані з Crossref або Open Citations Corpus і проводитиме певні операції з даними. Також потрібно розробити веб-інтерфейс, який дозволить користувачам здійснювати пошук і переглядати дані щодо цитувань.

Другий складник – це довіра до редакцій українських наукових журналів і їх підтримка. Ми свідомо робимо наголос на тому, що ресурс відкритий. Проект відкритий для всіх. Тобто, на відміну від комерційних продуктів, тут редакції журналу не потрібно чекати роками, поки розглянуть її заявку. Достатньо впорядкувати метадані журналу. А в цьому, я вважаю, повинен бути зацікавлений кожен український видавець, без будь-яких додаткових стимулів, бо насамперед це свідчить про повагу редакції до своїх авторів. Редакція приймає рукопис від автора і обіцяє, що зробить усе можливе, щоб донести результати дослідження до якомога більшої кількості читачів.

Чи достатньо працівників? У згаданій реєстраційній агенції Crossref, яка нині обслуговує понад 10 тисяч видавців зі 114 різних країн світу, працюють лише 35 людей. Звичайно, міністерство наполягатиме, щоб фахівці Державної науково-технічної бібліотеки України розробили ще додаткові покрокові інструкції для редакцій українських наукових видань, але успіх проекту залежить передусім від доброї волі та відповідальної поведінки кожного українського вченого, видавця, бібліотекаря, керівника. Тому ще раз закликаю всіх узяти активну участь у програмі Cited-by від Crossref і в підтримці Initiative for Open Citations. Команда Міністерства освіти і науки України й ДНТБ відкриті до конструктивного діалогу, і ми дуже сподіваємося, що представники українських редакцій відгукнуться на нашу ініціативу.